

HEMSÖ.

OM MAN med båt far från Härnösand norrut upp över Ångermanälvens utfallsområde — vilket enligt vetenskapens utsago bör betraktas som ett havsfjärdsområde ända uppifrån Nyland i Ytterlännäs, som sålunda utgör Ångermanälvens egentliga utfallsplats — så far man först förbi den lilla Lungön på styrbords sida ute i havsbandet, skild från Härnön genom ett brett sund, genom vilket man ser det vida havet. Efter att ha passerat ännu ett sund kommer man till Hemsö, likaledes ute i havsbandet.

Hemsö är något större än Härnön, på vars norra ända en stor del av Härnösand ligger. Hemsö sträcker sig norrut upp mot södra landet av den stora socknen Nora mellan älvutloppsfjärden och havet, skild från Nora genom den breda Storfjärden. Ön har sedan gammalt varit känd för en ymnig skogsväxt, vilken skyddats däri-genom att de lantmän, som förr ägde så gott som hela ön, voro välbärgade och icke behövde anlita sina skogar som inkomstkälla, vartill kom att man förr trodde, att om man avvärkat ett skogsskifte, blev där ingen återväxt. Ön var vidare känd för präktiga fisklägen, varibland särskilt märkes Prästhus fiskehamn. De jordägare, till vilkas områden fiskelägen hörde, bedrevo dels fiske själva, dels arrenderade de bort fisket. — I senare tid är Hemsö bekant för den utomordentliga skogskultur som bedrives där av de högt ansedda sågverks- och fabriksägarna Kempe, vilka så småningom tillköpt sig nästan hela ön, samt för anläggandet av Hemsö fästning med bl. a. en av världens förnämsta strålkastare.

Ännu till framemot mitten på 1800-talet fanns det bara två "härskap" på Hemsö. En vice häradshövding Bergström ägde härrgården Sanna, som han sedan sålde och som efter att ha vandrat genom ett par händer till sist såldes på exekutiv auktion, därvid den inköptes av d:r Frans Kempe. Och så fanns det prästfamiljen. Hemsö hörde förr i ecklesiastikt hänseende tillsammans med den snett emot på andra sidan älvutloppsfjärden liggande Högsjö socken till Gudmundrå pastorat, varvid sålunda kyrkoherden bodde i Gudmundrå socken strax norr om Högsjö och en komminister i vardera av de båda övriga socknarna. År 1897 frigjordes emellertid Högsjö och Hemsö från Gudmundrå och bildade Högsjö pastorat med Hemsö såsom egen komministratur under Högsjö såsom moderförsamling. Förutom prästgården och Sanna ägdes hela ön i mitten av 1800-talet av 20 bönder och ett åtskilligt större antal "torpare" i norrländsk bemärkelse, d. v. s. ägare till ett från ett hemman av-söndrat område, som kallas torp eller torplägenhet och självt betalar sina utskylder.

Hemsö, som nog är ett område temligen för sig självt, tyckes inte havt så synnerligen livliga kommunikationer med granntrakterna. Gamla seder tyckas där ha bibehållits i ett något mera enkelt skick än på många andra håll. Vid *bröllop*, som ju eljes brukat utgöra de största högtider på landet, förekom sålunda ingen musik

under färden till eller från kyrkan utan först vid bröllopstågets återkomst och inträde i bröllopgården samt sedan efter bröllopskalaset avslutande vid gästernas avfärd. Uppsamlandet efter middagen genom prästen av brudgåva förekom emellertid. Bröllopet kunde räcka i 2—3 dygn med mycket mat och dans. Dryck fattades icke heller.

Hemsöpojkarna voro mycket begivna på att ge sig ut på långfärder till sjöss. Från dessa resor hemförde och införde de på Hemsö i början på 1860-talet dansen *schottish* (i Norrland ofta kallad *schartis*, såsom fallit varit på Hemsö), som började dansas i England 1848 parvis i $\frac{2}{4}$ takt och som även förekommer i Rhentrakten. Ungefär samtidigt infördes från grannsocknarna *polketta*, d. v. s. polka dansad i $\frac{3}{4}$ takt. Förr lär ha dansats den ståtliga turdansens *kadrilj*, utförd av 8 personer i fyrkant men försvunnen i förra hälften av 1800-talet. Därefter dansades *hoppvals*, som egentligen är polka — alltså dansad i $\frac{2}{4}$ takt, varför benämningen vals är oriktig. Skillnaden mellan hoppsa och polka är egentligen endast den, att hoppsan dansas med glidande steg, polkan med hoppande. Hoppsa kallas också på många håll för *hoffsa*. Slutligen förekommo, innan *schartisen* och *polkettan* infördes, mest *gampolska* (gammalpolska), sextondelspolska med polonäsartad melodibildning, liknande den litet senare brukliga *hambon*, åttondelspolska i stil med den kända "Å jänta å ja", fast med någon annan stegföring, samt *gammalvals*.

En eller annan sägen om näcken, som lärt vissa spelmän någon melodi, lär för längesedan ha förekommit, men dylika sägner äro numera fullständigt bortglömda.

HEMSÖ-SPELMÄN.

JONAS NORDÉN.

F. d. nämndeman, Åbordsön.

JONAS NORDÉN är nu (1920) över 80 år. Det är den piggaste 80-åring jag någonsin skådat. Rak, spänstig, vaken på allt, ser med klara, kloka ögon på en värld, som han lärt sig att väl förstå, även om han i mycket måste ogilla en mängd företeelser i nutiden, såsom vi nog litet var göra.

Och en betrodd man är han, som än i dag sköter olika befattningar. Nämndeman har han varit i 26 år och först temligen nyligen lämnat detta hedersamma förtroendeuppdrag. Är ledamot av ägodelningsrätten samt av distriktets vägstyrelse. Har dessutom haft en hel del mera tillfälliga förtroendeuppdrag inom sin kommun. Han har också för sin mångsidiga verksamhet erhållit såväl medalj för medborgerlig förtjänst som också Patriotiska sällskapets medalj.

Nordéns släkt var en gammal bondesläkt på Hemsö och ägde där stora jord- och skogsområden. Nordéns farfar rådde sålunda om hela Utanö by med Prästhus' stora fiskehamn. Han hade emellertid inte mindre än sex söner, vilket ansågs vara för många att dela egendomen, hur stor denna än var. Man gjorde därför så, att denna lottades mellan de sex sönerna på det sätt, att tre av dessa

skulle få dela det stora hemmanet, medan de tre andra ersattes med pengar. Bland dem som sålunda blevo hemmansägare var Jonas Nordéns far. Då denne var den tredje i ordningen av dem som fingo ärva Utanö, flyttade han ut från den ursprungliga mansbyggnaden och byggde sig en ny.

Och här föddes Jonas den 24 december 1839. Julbarnet växte upp till en duktig pojke, som förkåvrade sig i olika avseenden och snart fick börja att hjälpa till vid sysslorna på hemmanet och sålunda utbilda sig till jordbrukare tills han en gång skulle övertaga fädernegården. Jonas' mor, Karin Olsdotter, var från Högsjö, född 1808. Hon var mycket musikalisk och lär ha sjungit förträffligt. Nedan bland anmärkningarna till Jonas Nordéns melodier står omtalat, huru hon från Högsjö överförde till Hemsö en sextondelspolska, under det eljes inga sådana funnits där på Nordéns tid. Även Nordéns far var musikalisk och spelade fiol, och efter honom hade Nordén nästan alla sina melodier.

Bland dessa funnos åtskilliga gammalvalser, som jag, när jag var hos Nordén på sommaren 1920, redan tecknat upp från andra håll: Nora, Högsjö, Gudmundrå m. fl. Då gammalvalsen (vilken uppkommit ur den sydtyska folkdansen *Ländler* och på 1780-talet började användas som societetsdans i Böhmen, varvid den ungefär samtidigt fick namnet walzer av fornhögtyska walzan = vända sig kring sin axel) hos oss icke nämnes hos Bellman, död 1795, som eljes är en flitig dansnämndare, men däremot hos Anna Maria Lenngren, död 1852, kan man tänka sig den ungefärliga tiden för denna dansarts första uppträdande i Sverige. De gammalvalser, som spelats här uppe så tidigt, att den 1839 födde Jonas Nordéns far redan hunnit lära dem, tyckas sålunda ha hört till de äldsta som funnits efter valsens införande i Sverige.

Jonas Nordén hade framlevat sitt liv i lugn och trevnad på sin fädernegård och knappast lämnat sitt kära Hemsö annat än för något kortare besök på någon närliggande ort. Men nu började förhållandena på ön att ändras. Herrarna Kempe tillhandlade sig allt flera områden på ön och den gamla bondejorden övergick sålunda undan för undan i bolagshärrars ägo. Då började Nordén känna sig mer och mer fjärrad från de gamla invanda förhållandena och alltmera isolerad, och så tog också han till sist och sålde år 1894 sitt Utanöhemman med dess goda skogsmark, som Kemparna nu äro ägare till. I stället köpte han det på Åbordsön (strax nordväst om Hemsö i utloppsfjärden) belägna Bodénska hemmanet, lika stort som hans Utanöhemman och med god jord.

Men även detta hemman har nu gått ifrån släkten. Nordéns ende son har nämligen övergivit sina fäders yrke och blivit folkskollärare, och då Nordén nu på gamla dagar skulle unna sig vila från jordbruket, överlät han sitt nyförvärvade hemman på sin måg, som själv är jordbrukare. Denne har emellertid för icke längesedan sålt gården till konsul John Ekman på Väja, ägare till Väja sulfittfabrik och Dynäs sågverk norr om Kramfors, och har sedan icke vid därom framställt anbud kunnat få återköpa den.

I en rymlig våning i en gård på Åbordsön tillbringar nu Jonas Nordén sin levnadskväll, aktad och ärad av alla som lärt känna honom.

Uppgifter och anmärkningar till Nordéns melodier.

Marsch n:r 1. Vid bröllopen på Hemsö var det såsom ovan nämnts ingen musik vid bröllopståget till och från kyrkan, men när brudståget kom hem från kyrkan till bröllopgården stodo två fiolspelmän vid trappan till förstugubron och "spelade in" ståget med en marsch. Likaså skulle dessa spelmän "spela ut" varje grupp av gäster, som lämnade gården, vilket likaledes skedde vid förstugubron. Vid bådadera av dessa tillfällen användes marschen n:r 1, vilken var den enda på Hemsö gängse marschen.

Marsch n:r 2. Nordén lärde sig dessutom en och annan mera allmänt gängse marsch, såsom "Jämtlands brudmarsch" — Bellmans Fredmans sång n:r 12 — varav jag här anför Nordéns början med hans enastående förslag i 5:te takten.

Polska n:r 1 har en tydligt ålderdomlig prägel.

Polska n:r 2 och 3 äro förvanskade. Efter upptecknandet spelade jag igenom dem på ett piano, som fanns i salen där upptecknandet ägde rum, och Nordén förklarade därvid att de voro fullkomligt riktigt återgifna (efter hans föredrag).

Polska n:r 6 är en 16-delspolska, under det eljes på hela Hemsön Nordén endast hört 8-delspolskor. Denna polska hade också införts i början på 1800-talet av Nordéns mor, som var från Högsjö och lärt sig sjunga polskan efter en berömd Högsjöfiolist, spelmanen Nils Hansson i Dals by.

Vals n:r 3 tydligen något förvanskad i 3:dje reisen; märk t. ex. det underliga *e* i 4:de takten. De båda takterna mot slutet, över vilka satts ( ), togos endast ibland. — Jämför längre fram i verket Bjärtrå, Stiernman, vals n:r 3.

Vals n:r 7 och 8 äro efter Nils Hansson.